

Milyen az irodalmi élet?

A Fórum-rovatnak nem hagyománya az alcím. Ezért hát nem tüntethettem fel a főcím alatt: „*Van-e irodalmi élet? S ha van, milyen az? Mi hiányzik belőle?*“

Persze, ez így, alcímnek igen hosszú is lett volna. Vegyük hát sorra.

Van-e?

1. A szó legintézményesebb értelmében — persze hogy van. Főleg abban a köztudott értelemben, hogy van *Utunk*, *Igaz Szó*, *Korunk*, van — rövid ideje — icurka-picurka, de „bors“ irodalmi melléklete (havonta egyszer) az *Ifjúmunkás*-nak, mind izgalmasabb, terjedelmes irodalmi melléklete és művelődési rovata az *Előrének*, van egy csepp helye az irodalomnak az *Új Életben*, a *Dolgozó Nőben*, s észrevétlenül, magára a figyelmet irodalmi kezdeményezéssel fel nem hívó *Munkáséletben*, a mostanság szépen javuló *Művelődésben*, mellékvonalon a *Könyvtárosok Tájékoztatójában*, minden héten több perce a rádióban, s a saját, gyermekeknek való igényes módján a *Napsugárban* meg a *Jóbarátban*, és — fontos! — a legjobb megyei lapokban — különös tekintettel az *Igazságra* meg a legújabbakra.

Sajnos azonban mindezeknek a sajtószerveknek, „nyomdai felületeknek“ az irodalmi gazdáik még sohasem dugták össze a fejüket: munkát megosztani, együttizgulni, összekapni.

2. Van irodalmi élet a szónak abban az értelmében is, hogy az írók találkoznak az olvasókkal, az olvasók pedig megveszik és kölcsönveszik, tehát legtöbbször el is olvassák az írók munkáit.

Sajnos azonban:

a) Még nem készítettünk teszem azt egy megyei térképet arról, hol jártak és hol nem jártak az írók, mikor jártak, kik jártak, hol volt siker, hol miért érdemes és kell újra megjelenni, kik abban a helységben a fő irodalombarátok, irodalomszervezők?

b) Még nem készítettünk kimutatást arról, hogy melyik író hol és hányszor volt, kik azok, akik szívesen mennének, de a szervezők hibájából alig ültek irodalmi buszon, kik azok, akik unottan (vagy csak a hejehujás estékért?) ülnek kocsira — egyszóval: arról, hogy íróink az *irodalmi értékek valódi arányát szerint jutottak-e pódiumhoz?*

c) Még soha egyetlen íróval kapcsolatban sem készítettünk alapos, országos kimutatást: hány példányt vettek meg könyvéből az olvasók, hányat a könyvtárak, az összes könyvtári példányokat megjelenésük óta hány olvasó olvasta, mi jelent meg műveiből más nyelveken?

Nem sorolom tovább az ábécé betűit: az irodalom-szociológia e téren **sem remekel.**

3. Van irodalmi élet olyan értelemben is, hogy: **az írók irodalmi élete.** Ebben azonban a szervezettségnek — vajmi kevés érdeme. Az irodalmi élet intézményesítésének, gyűléseztetésének formái elkoptak, kiürültek — új alakzatai még alig jelentkeznek. Érzésem szerint elsősorban azért, mert a dolgok mélyén forrongó szellemi keresésnek egyelőre csak a formai gőzei-buborékai fortyogtatják a felszínt; márpedig a formák vitája csak akkor hevíthette föl az irodalmi életet, amikor elsősorban **a formák forradalmi** zajlottak; ma azonban a tartalom drámaibb-realista megragadása bontakozik ki, a realizmus megújhodása zajlik, épp önnön kritériumainak szigorodása által; az irodalom fő kérdése, a **hogyan** örök vitája mögött tehát mégis a **mit**; a **hogyan** csak annyiban, illetve épp azért vitatható, mert a drámaibb realizmus nem hadonászhat lágy ecsetekkel. Az irodalom első kérdése ma önmagához: **milyen a valóság**; ez csak az idealizmussal és a halállal kérdőjelben kacérkodó irodalmakban torzul **agnosztikusan** oda, hogy **mi a valóság** — ami ugyanis olykor már a kérdésfeltevésben is tagadást sugalmaz.

A forma vitái olykor (s bizonyos korokban) áttételesen a valóság vitái voltak — meg a közérzeté; azért is polarizálhatták az egész irodalmi életet. A formák mai szelíd vitái gyakran másodlagos értékűek, szinte tánclepés-viták: érthető, ha nem állítanak mindenkit sorompóba. A többé-kevésbé mégis idevágó filozófiai kérdéscsoportoknak még csak a körvonalazásával is ritkán találkozunk. Bizonyára sokan sietnének lámpalázzal a marxizmus és egzisztencializmus ellentéteinek és kapcsolatainak irodalmi vetületeit taglaló vitára, sokakat izgatna a mai nyugati katolikus irodalom elemzése (s főként annak az elemzése, milyen jellegű ennek az irodalomnak a tömegkapcsolata, mekkora a távolság — világszemléletben és gyakorlati politikában — a katolikus írók és a dogma, illetve a Vatikán hivatalos álláspontja között).

Magam is szívesen firtatnám vitákon az irodalom és általában a művészet nemzeti jellegének kérdését egy, a szocialista államiság gondos kereteiben fejlődő kisebbségi irodalom esetében —, de, tovább menve, izgatna egy nyílt, marxista Bánffy-vita, sőt, hogy a végleteleg menjek el, előbb-utóbb a teljes Nyíró József-kérdésnek is alapos **marxista** elemzésben kell részesülnie, ahogyan például Aron Cotruş nevével is mind gyakrabban találkozunk kritikái írásokban. Nagy Dániel **Cirkusz** című regényének megjelenésekor érdemes lenne elvitatkozni expresszionizmusa és szürrealizmusa mai rokonain is — Bodor Ádám, Kocsis István, Vári Attila, vagy pedig a költészetben Szilágyi Domokos remek alkalmat adna erre — és talán még izgalmasabb lenne korai avantgard-irodalmunk mai áttételeiről vagy még inkább a mindmáig oly kevéssé ismert Korunk-irodalomról eszmélkedően vitázni. (Mert hiszen a Korunk-antológia hazai visszhangja, sajnos, eddig kissé tompa volt...)

Nem folytatom azonban pikáns irodalomtörténeti kérdéseink felsorolását sem, hanem, visszatérve a mához, inkább azt feszegetném, milyen **alapvető**, minden írókat izgató kérdések tüzetes vizsgálata kelthetné fel írók és olvasók igaz, szenvedélyes érdeklődését. Egyelőre csak ideszórnék néhány szüntelenül izgő-mozgó kérdőjelet.

4. A romániai magyar irodalom, bizonyára azért is, mert két évtizede elsősorban egy erős hetilap függvényeképpen és hatására, hatókörében élt és szilárdult meg — egy hetilap függvényeként, mely természetszerűleg a rövid műfajokat részesíthette előnyben — novellában és karcolatban, meg versben adta tudása-tehetsége legjavát, s aránytalanul kevesebbet nyújtott regényben.

Hasonló aránytalanságot fedezhetünk fel az irodalombírálat, irodalomtörténet síkján: preponderans az alkalmi, kis kritikai cikk — siváran szegényes a monográfia-irodalom; ami egyebütt csak kiegészítője az irodalomkritikai könyvtermésnek, tehát a cikk- és tanulmány-gyűjtemény, az nálunk szinte egyeduralkodó; félkezünkön megszámlálhatjuk, hány nagyarányú tanulmány készült két világháború közötti irodalmunk legjelesebb alakjairól, legizgalmasabb kérdés-csomóiról, orgánumairól, harcairól, eseményeiről; épp ezért a két világháború közötti irodalom újrakiadásában sok az esetlegesség, az igen hasznos, de néha kisszerű improvizáció. S amiképpen az irodalmi életünknek ezek szerint kevés a belső eseménye — azonképpen ritkán teremtünk „külső eseményt“, azaz ritkán vagyunk képesek eseményre avatni az olvasók szemében is egy-egy irodalmi jelenséget, példának okáért egy-egy új könyvet.

Érdeemes lenne elvitatkoztatni azon is, milyen irodalmunk filozófiai kultúrája s kitekintése a világra; végső soron ezen múlik — legalább *felerészben* —, hogy *szülehet-e világirodalmi jelentőségű mű a mi berkeinkben?*

5. Szenvedélyes, az irodalom lényegi kérdéseit magasrendű világnézeti ismervek alapján tárgyaló, *rendszeres* vitákat utoljára Gaál Gábor szervezett az *Utunk* „csütörtökei” — (ezek kései s persze kisszerűbb visszfénye villant meg olykor a Gaál Gábor Irodalmi Kör éveken át szervezett péntek esti ülésein). Az igényesség, a heves véleménykülönbség s az érett időszerűség jellemezte: — ismétlem: más-más színvonalon — ezeket az irodalmi csatározásokat, melyek minden esetben a legfrissebb terméshez kapcsolódtak. Csakis a szellemi izzás fénye csábította az ülésterembe a résztvevőket; az intézményességnek ez a legalkotóbb formája felel meg leginkább az írói munka lényegének.

Vannak tehát az irodalmi élet mozgalmasításának, életben tartásának, szárnyalásának objektívalódó, valójában azonban szubjektív eredőjű determinánsai. Gaál Gábor halála óta a szó Gaál Gábor-i — irodalomszervezői, tekintélybeli, toborzó, teoretikusra mutató s egyben gyakorló kritikust jelentő — értelmében a romániai magyar irodalomnak nincs vezéregyénisége. Legfennebb trónkövetelője. Lapjaink, igen helyesen, a sajátos helyzetben kötelező rugalmassággal szerkesztődnek; csak a legtágabb világnézeti értelemben képviselnek egy „vonalat”: azt, amely mindannyiunkat, világnézetünkben, egyesít. Ezen *belül* azonban egyik lapunk sem képviselhet „saját vonalat”, lévén, hogy monopólium-helyzetben a „más vonal” kizárása antidemokratikus, bénító hatású, káros stratégia lenne. Igaz, a művek sajátos csillogásait némileg lecsiszolja-koptatja az említettek ellenére érvényesülő *ízésbeli* vonal, mely mind az anyagrostálásban, mind a kéziratgondozásban megnyilvánulhat; a jól fésült kéziratnak nem is az a fő baja, hogy jól fésült, hanem az, hogy a fésülés (bocsánat a képtelen szóért!), némiképp „frizuratív”, azaz a szerkesztő által szükségesnek tartott „kiszigatás” is bizonyosféle frizura felé módosít.

Öreg paláver-téma ez is: hogy külön tudja-e választani magát a szerkesztő a kritikus munkától. A jól fésült kéziratoknak egy válfaja, sajnos, mindenre alkalmas, csak vita szítására nem. A *megjelent* termés már átfutott a fésűn — s minden vita persze a *megjelent* művek körül csapkod. Holott az *írói termés, amióta a világ világ, sosem volt azonos a megjelent termékkel*. Érdeemes lenne egyszer egy külön-számot összeállítani csupa olyan kéziratból, melyet a szerkesztők végső soron csakis ízlés-kritériumok alapján utasítottak vissza; tehát nem a világnézetünkkel ellentétes, vagy dilettáns írásokból, hanem a tehetséges, marxista szemléletű íróknak azokból a műveiből, melyek „kócosnak” minősültek. Attól tartok, ez a külön-

szám, ha nem lenne is jobb a többenél, érdekesebb, mindenképpen vitát szítőbb lenne.

A kiadó-szerkesztőnek is el kell tudnia határolni magát a kritikustól. Szilágyi Domokos *A láz enciklopédiája* című idén megjelent remek kötetében van néhány olyan vers — például a *Don Quijote végrendelete* —, mely ezer és egy szempontból kifogásolható, de elsősorban azért, mert erősen önkényes költői játék, játék talán az értelmetlenségig vagy érthetlenségig; de vajon ha a kiadó a költő ilyen hajlamát bizonyító minden írást eleve kifésül a kötetből, kaphat-e hiteles kritikai képet majd a költő önmagáról és az olvasó a szerzőről? Nem helyesebb-e „benne hagyni“ a kötetben ezt a bogot, akár szemölcs, akár szépségflastrom, ha egyszer hozzátartozik a költő arcához? Persze, a kiadó-szerkesztő sem egyszerűen nyomdász-inasa a költőnek: nem lehet kritikátlan nyomdafestékhöz-segítője; de az állandó, rendszeres előre-fésülés sosem *változtat* a költő arcán, csak a *fényképét retusálja!* A retusált irodalom pedig ritkán kelt izgalmat az olvasóban és ritkán ingerel mély vitára.

6. Az *Ifjúmunkás*ban lezajlott vita a *Vitorlaének* című vers-antológiáról, noha indulataiban itt-ott elhamarkodott, túlzó és nyers volt, mégis igen hasznos, mert végre eseményé emelte egy könyv megjelenését.

Meglehetősen egyedülálló eset! Am ha az *Ifjúmunkás* irodalmi melléklete tovább akarja fejleszteni — nemcsak a vita kirajzolódott tanulságait, hanem az irodalmi életet erjesztő hatását is, akkor, esetleg az Irodalmi Kiadóval közösen, megszervezhetné például a Forrás-sorozat szerzőinek kerekasztal-értekezletét. Eddig, az ideai megjelenésekkel együtt, harmincketten közölték kötetüket a sorozatban — és már újabb nyolc kötet anyaga fekszik a szerkesztőség asztalán. Mivel pedig a Forrás-sorozat volt a legkevésbé „fésült“ kiadvány, mivel a szerzők megjelenésekor névtelenségéhez viszonyítva ennek van a legnagyobb népszerűsége, mivel irodalmi folyóiratainkban a *Forrás*ban induló szerzők körül volt eddig mégis a legtöbb vita — úgy tűnik, érdemes talán épp itt kereskednie annak, aki forrásítani, gócosítani akarja írók és olvasók közös irodalmi életét.

Nagyot téved azonban, aki a Forrás-sorozat szerzőire figyelve szem elől téveszti irodalmunk többi erőit. Márpedig irodalmi életünk „szervetlenségének“ egyik oka éppen az, hogy azt a bizonyos — nemzedékként tulajdonképpen nem is létező — „közép-nemzedéket“, mely például a mai román irodalmi életben főszerepet játszik, kissé elhanyagoltuk; kevesebb figyelemben részesül a kritika részéről, s ezért olykor szürkébb a sikere is.

*

Azt hiszem, talán az Írószövetség nemzetiségi bizottságára is hárulhatna valamennyi, e cikkben érintett — és sok nem érintett — kérdésnek az összefogása, kézben tartása, a lapok és folyóiratok közötti kapcsolatok termőbbre fordítása, irodalmi életünket felrázó események szervezése. Az Írószövetség büroójának serkentenie kell, és szükség esetén felelősségre is kell vonnia a bizottságot, mely nem azért született, hogy egy papírlapon egy névsor megsárguljon.

(1967)

Bodor Pál